

Хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПЦ)

Методология

(Актуализирана към януари 2020 година)

1. Цел, същност и предназначение

1.1. Същност на ХИПЦ

Хармонизираният индекс на потребителските цени измерва общото относително изменение в равнището на цените на стоките и услугите, използвани от домакинствата за крайно потребление на територията на Република България.

ХИПЦ се изчислява на базата на хармонизирана методология, разработена от Евростат¹. Той е основен измерител на ценовата стабилност в Еврозоната. Неговата цел е да измерва инфлацията с помощта на индекса на потребителските цени на сравнима основа, вземайки под внимание разликите в националните дефиниции.

ХИПЦ е верижен Ласперов индекс, отразяващ "чистата ценова промяна", т.е. индексът отразява единствено изменението в цените през текущия и базисния период. Той не измерва стойността на живота и не е индекс на стойността на живота.

Изчисляването на ХИПЦ е базирано на класификацията *ECOICOP* (ЕКОИКОП) - Европейска класификация на индивидуалното потребление по цели, разработена за нуждите на ХИПЦ съгласно Регламент (ЕС) 2016/792 от 11 май 2016 г.² на Европейския парламент и на Съвета. Тя е йерархична и е изградена на пет равнища: раздел, група, клас и подклас. ХИПЦ обхваща всички подкласове, чието тегло е над 1/1000 от общото тегло (т.е. 12 раздела, 42 групи, 96 класа и 207 подкласа). При изчисляването му за 2020 г. за тегла се използват данни на националните сметки (НС) за крайните парични потребителски разходи на домакинствата (КППРД) - вътрешна концепция за 2018 година.

1.2. Разлики между ХИПЦ и националния индекс на потребителските цени (ИПЦ)

Изчисляваният ХИПЦ се различава от националния ИПЦ. Основните причини за разликата между двата индекса са:

- Различната структура на теглата, дължаща се на различния обхват на ХИПЦ и на националния ИПЦ по отношение на третирането на потреблението на нерезидентите на територията на страната. Това потребление е обхванато при изчисляването на ХИПЦ, докато при националния ИПЦ е извън обхвата.

- Различните източници на данни за конструиране на теглата, а оттук и различният времеви период на теглата за ХИПЦ и за националния ИПЦ. Основният източник за тегла на ХИПЦ са данните на националните сметки (ХИПЦ в година t се изчислява с тегла от година $t-2$), докато при националния ИПЦ основният източник на данни е наблюдението на домакинските бюджети (ИПЦ в година t се изчислява с тегла от година $t-1$).

¹ Eurostat (2001), 'Compendium of HICP Reference Document (2/2001/B5)', *Office for Official Publications of the European Communities*

² **Regulation (EU) 2016/792** of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on harmonised indices of consumer prices and the house price index, and repealing Council Regulation (EC) No 2494/95 (*OJ L 135, 24.05.2016, p.11*)

2. Обхват

2.1. Обхват по отношение на населението

ХИПЦ обхваща потребителските разходи на следните категории домакинства на икономическата територия на страната в съответствие с вътрешната концепция за потребление:

- разходи на резидентни (български) домакинства, вкл. институционалните (колективните) домакинства;
- разходи на нерезидентите (чуждестранни граждани).

ХИПЦ изключва:

- разходите на резидентни (български) домакинства в чужбина;
- разходите за потребителски стоки с цел бизнес.

2.2. Географски обхват

ХИПЦ обхваща цялата територия на страната.

Всички региони на страната са обхванати при формирането на извадката от населени места, в които се наблюдават цените за ХИПЦ. На този етап се прилага т.нар. целеви подбор. Населените места се подбират според броя на населението и според обема на реализираните продажби на дребно в тях.

В извадката от населените места са включени 27-те областни центъра (NUTS III). В тези градове живее над 50% от населението на страната и се реализират над 65% от общите продажби на дребно.

Подбраните градове са групирани в 3 групи: (1) столица, (2) "големи" градове и (3) "малки" градове според броя на населението с цел определяне на броя на наблюденията на цените във всяка група. Така в столицата се дефинират най-голям брой наблюдения на цените; в градовете от група (2) - по-малък, а от група (3) - най-малък.

3. Регистрация на цените, тегла и подбор

3.1. Период и честота на регистрацията на цените

Цените на повечето стоки и услуги се регистрират всеки месец, като периодът на регистрация е от 1-о до 28-о число на месеца (не се извършва регистрация през почивните дни и официалните празници).

Повечето от цените се регистрират на регионално ниво от квалифицирани специалисти - служители в териториалните статистически бюра: теглото на тези цени е 78% от общото тегло. Цените на електроенергията, мобилните телефони, персонални компютри, книгите, вестниците, автомобили, записани носители на записи, електронни игри, застраховки, комплексните услуги за почивка и туристически пътувания, хотели във ваканционни центрове и курорти, къмпинги и подобни места за настаняване, финансови услуги, административни и правни услуги и на някои здравни, транспортни и телекомуникационни услуги се регистрират централизирано.

3.2. Тегла

Теглата за ХИПЦ се конструират съгласно изискванията на Регламент (ЕС) N 1114/2010³ и на Регламент (ЕС) N 1688/98⁴ на Европейската комисия. Теглата за ХИПЦ

³ **Commission Regulation (EC) N 1114/2010 of 1 December 2010** laying down detailed rules for implementation of Council Regulation (EC) N 2494/95 as regards minimum standards for quality of HICP weightings and repealing Commission Regulation (EC) N 2454/97 (*Official Journal of the European Union* on 2 December 2010, p.4)

отразяват структурата на крайните парични потребителски разходи на домакинствата (КППРД) - вътрешна концепция.

Националните сметки са основен източник на данни за конструирането на теглата за ХИПЦ на високите нива на агрегация. При конструирането на теглата за ХИПЦ, данните на националните сметки за крайните потребителски разходи на домакинствата се адаптират както следва:

= Крайните потребителски разходи на домакинствата, **КПРД – вътрешна концепция**, резултат от НС,

– Собственото крайно потребление (което формира част от КПРД и не предполага парични трансакции) – главно условната рента СОICOP 04.2.0

– Разходите по следните СОICOP класове:

а) Наркотици (СОICOP 02.3.0)

б) Хазартни игри (СОICOP 09.4.3)

в) Проституция (СОICOP 12.2.0)

г) Премиите за застраховка живот (12.5.1)

д) Административните такси за частите пенсионни фондове и др. подобни (СОICOP 12.6.2)

= Крайните парични потребителски разходи на домакинствата, **КППРД – вътрешна концепция**.

Данните от наблюдението на домакинските бюджети (НДБ) се използват за конструиране на теглата на по-ниските нива на агрегация, където информация от националните сметки не е налична.

Допълнителни източници на данни се използват за детайлизирането на теглата за електроенергията, топлоенергията, водоснабдяването, събирането, отвеждането и третирането на отпадъчни води, телекомуникациите, тютюневите изделия, лекарствата, горивата, автомобили, транспортните услуги, персоналните компютри, застраховките, хотелите, книгите, вестниците и списанията. На най-ниското ниво на агрегация са дефинирани 453 групи елементарни агрегати.

Теглата са изразени като част от общите разходи за всички стоки и услуги, попадащи в обхвата на индекса.

Предварителните данни на националните сметки за 2018 г., комбинирани с данните от наблюдението на домакинските бюджети за 2019 г., са използвани за изчисляването на ХИПЦ през 2020 г., като предварително за осигуряването на общ базисен период на индекса са ажустирани, т.е. осъвременени (*price up-date*), към декември 2019 година.

Теглата се актуализират всяка година на основата на данните от националните сметки, от наблюдението на домакинските бюджети и от други източници..

3.3. Подбор на точките за наблюдение на цените

Цените се регистрират в избрани точки на наблюдение - извадка от магазини, ателиета, ресторанти, кафенета и други в населените места от географския обхват. За подбор на точките за наблюдение на цените се прилагат т.нар. целеви (експертен) подбор. Подборът се извършва на регионално ниво от специалистите регистратори по цените в териториалните статистически бюра.

Броят и структурата на наблюдаваните търговски точки се определят така, че да се осигури оптимален брой регистрации, които са достатъчни за формиране на представителна национална цена за всяка от наблюдаваните стоки и услуги. Броят на търговските точки се определя пропорционално на броя на населението в областните центрове и на реализирания стокооборот в съответните търговски обекти. В извадката се включват обекти, които:

⁴ **Commission Regulation (EC) N 1688/98 of 20 July 1998** amending Commission Regulation (EC) N 1749/96 concerning geographic and population coverage of harmonized index of consumer prices (*OJ L 214, 31.07.1998, p.23*)

- реализират голям обем продажби на дребно за населението;
- предлагат асортиментно разнообразие от стоки, достатъчно представителни за съответните групи елементарни агрегати.

Обхванати са основните форми на търговия: хипермаркети, супермаркети, универсални и специализирани магазини, кооперативни пазари. Покупките по пощата и по Интернет не са включени поради незначителния им дял. Цените на електроенергията, автомобилите, мобилните телефони, персоналните компютри, записаните носители на записи, електронните игри, книгите, комплексните услуги за почивка, финансовите услуги, хотелите във ваканционни селища и на някои транспортни, телекомуникационни услуги се регистрират от Интернет сайтовете на съответните доставчици.

3.4. Техники за подбор и спецификация на стоките и услуги представители

Регистрират се цените на специално подбрани представителни продукти – извадка от стоки и услуги представители. Подборът и спецификацията на продуктите се извършва съвместно от служителите в Централното управление на НСИ и регистраторите в териториалните статистически бюра.

Прилагат се следните процедури по подбор и спецификация на стоките и услугите представители:

- използване на данните от наблюдението на домакинските бюджети за първоначален подбор на стоките и услуги представители;
- използване на алтернативни източници на данни за дефиниране на характеристиките на подбраните продукти (административни източници, интернет сайтове на доставчиците и т.н.) в допълнение на наличната информация от НДБ, където това е възможно;
- използване на експертното мнение и практическия опит на регистраторите по цените, когато информацията от предходните два етапа е недостатъчна за дефиниране на подбраните продукти;
- подбор на стоките и услугите представители за наблюдение на цените, като се използва техниката на целеви подбор.

Спецификациите на отделните стоки/услуги имат различно ниво на детайлност, включвайки характеристика като: грамаж, вид на опаковката, размер, материал, модел и т.н. Използват се два вида спецификации: точни и по-общи. Доколко детайлни ще бъдат спецификациите зависи от естеството на продукта. Ако продуктът има много характеристики, които са определящи за цената, тогава спецификацията е по-точна. Детайлизирани спецификации се използват за автомобилите, лекарствата, горивата и за някои хранителни продукти и услуги. За повечето стоки и услуги се използват по-общи спецификации.

Конкретната разновидност на стоките/услугите, чиято цена ще се регистрира в търговския обект, се избира от регистраторите на цените. Те са инструктирани да изберат типичната разновидност на продукта:

- която е най-продаваната в наблюдавания търговски обект;
- която отговаря най-точно на предварително определените характеристики на продукта, включен в извадката за наблюдение на цените.

В края на всяка година, по време на годишната актуализация на ХИПЦ, служителите от Централното управление на НСИ изпращат писма до териториалните статистически бюра с инструкции по процедурите за спецификация на продуктите, които регистраторите трябва да прилагат. Проблемите по подбора и спецификацията на продуктите се обсъждат също и на регулярни работни срещи с регистраторите на цените.

3.5. Размер на извадката (данните се отнасят за 2020 година)

Брой на планираните наблюдения на цените (регистрации) за месеца: 40 502

01 Хранителни продукти и безалкохолни напитки 13 944

02 Алкохолни напитки и тютюневи изделия 1 572

- 03 Облекло и обувки 6 708**
- 04 Жилища, вода, електроенергия, газ и др. горива 1 116**
- 05 Жилищно обзавеждане, стоки и услуги за домакинството и за обичайно поддържане на дома 4 232**
- 06 Здравеопазване 2 999**
- 07 Транспорт 1 731**
- 08 Съобщения 204**
- 09 Развлечения и култура 2 077**
- 10 Образование 96**
- 11 Ресторанти и хотели 2 997**
- 12 Разнообразни стоки и услуги 2 826**

Брой на стоките и услуги представители: 836

- 01 Хранителни продукти и безалкохолни напитки 163**
- 02 Алкохолни напитки и тютюневи изделия 26**
- 03 Облекло и обувки 123**
- 04 Жилища, вода, електроенергия, газ и др. горива 106**
- 05 Жилищно обзавеждане, стоки и услуги за домакинството и за обичайно поддържане на дома 72**
- 06 Здравеопазване 57**
- 07 Транспорт 54**
- 08 Съобщения 51**
- 09 Развлечения и култура 65**
- 10 Образование 6**
- 11 Ресторанти и хотели 57**
- 12 Разнообразни стоки и услуги 56**

Брой на точките за наблюдение на цените: над 6 500.

4. Изчислителни процедури

4.1. Изчисляване на индексите на групите елементарни агрегати

Индексите на групите елементарни агрегати се изчисляват по формулата на непретеглена средна геометрична.⁵

4.2. Изчисляване на индексите на високите йерархични равнища и на общия индекс

Индексите на високите йерархични равнища и общият индекс се изчисляват по формулата на Ласпер.⁶

4.3. Базисен период на индекса

Базисният период на индекса е 2015=100.⁷

⁵ **Commission Regulation (EC) N 1749/96 of 9 September 1996** on initial implementing measures for Council Regulation (EC) N 2494/95 concerning harmonized indices of consumer prices (*OJ L 229, 10.09.1996 ,p.3*)

⁶ **Regulation (EU) 2016/792** of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on harmonised indices of consumer prices and the house price index, and repealing Council Regulation (EC) No 2494/95 (*OJ L 135, 24.05.2016 ,p.11*)

⁷ **Commission Regulation (EU) 2015/2010 of 11 November 2015** amending Regulation (EC) No 1708/2005 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 2494/95 as regards the common index reference period for the harmonised index of consumer prices (*OJ L 295, 12.11.2015 ,p.1*)

5. Специфични методи и процедури при обработка на данните

5.1. Контрол на качеството на данните за цените

Работата по контрола на качеството на информацията и валидирането на данните се извършва както на регионално ниво – в териториалните статистически бюра, така и на национално ниво, като по-голямата част от работата е концентрирана в отдел “Потребителски цени, цени на жилища и ППС” в централно управление на НСИ.

Процесът по валидиране на данните на регионално ниво се извършва на два етапа. Първият етап се осъществява по време на въвеждането на данните за регистрираните цени в компютърната система за обработка на информацията, а вторият – след като данните са обработени на регионално ниво, когато първите резултати се проверяват и валидизират от специалистите в ТСБ и при необходимост се извършват повторни посещения в търговските обекти.

Валидиране на данните на национално ниво се извършва след първото изчисляване на индекса за текущия месец. Цените и индексите се проверяват от служителите на отдел “Потребителски цени, цени на жилища и ППС” в Централно управление на НСИ. Обект на контрол и проверка са екстремните равнища на цените, екстремните или нетипични промени в равнището на цените, липсващите наблюдения, отпадането/въвеждането на търговски обекти, промените в спецификациите на стоките/услугите, сезонните продукти и т.н.

Автоматично отхвърляне на регистрираните цени не се извършва. Всяка проблемна цена се разглежда индивидуално и корекции, ако са необходими такива, се извършват само въз основа на съответната налична информация.

5.2. Третиране на липсващите наблюдения на цените и замени

В случаите, когато дадена цена липсва временно, тя се оценява през първия и втория месец. За оценка на липсващата цена се извършва импутация по метода на съвпадащите извадки като се използва т-нар. краткосрочен подход – импутирането се извършва с верижния индекс. Ако цената продължава да липсва и през третия месец, регистраторът е длъжен да извърши замяна, като избере заместител на липсващата цена.

Когато извършват замяна на отпадаща стока/услуга с нова, регистраторите са инструктирани:

- да изберат стока/услуга-заместител, която има аналогично качество на старата и продажбите ѝ в търговския обект са със значителен обем, и
- да получат информация за цената на новата стока/услуга в предходния месец.

Когато извършват замяна на търговски обект (поради закриване на магазина или дългосрочно затваряне), регистраторите са длъжни да изберат нов търговски обект, който трябва да отговаря на следните изисквания:

- да е възможно най-близко до отпадащия от извадката търговски обект от гледна точка на териториалното му разположение;
- да е от същия тип/форма на търговия;
- да е възможно най-подобен на стария от гледна точка на обема на продажбите извършвани в него.

5.3. Третиране на промените в качеството на наблюдаваните продукти

При изчисляването на ХИПЦ е важно е да се наблюдават цени на продукти с постоянно качество, тъй като ценовите изменения трябва да отразяват само "чистите" ценови промени, а не и такива, дължащи се на промяна в качеството на наблюдавания продукт.

Прилагат се следните методи за оценка на влиянието на промяната в качеството на наблюдаваните продукти:

- Метод на годишното припокриване (*annual overlap*). Повечето от наблюдаваните продукти се актуализират всяка година по време на годишната актуализация на извадката от стоки/услуги представители. Месец декември от предходната година се използва като свързващ/припокриващ месец, т.е. тогава се извършва двойна регистрация на цените - цените се регистрират както за старата, така и за новата извадка от стоки/услуги представители. Разликите в качеството между двете извадки се елиминират чрез т.нар. метод на годишното припокриване.

- Метод на директното сравняване (*direct comparison*). В рамките на календарната година регистраторите на цените са инструктирани да регистрират цените на една и съща разновидност на стоката/услугата представител и когато тази разновидност изчезне трайно от пазара, да я заменят с друга с аналогично качество. В тези случаи се прилага методът на директното сравняване поради минималното различие в качеството между старата и новата разновидност на стоката/услугата.

- Имплицитни методи за оценка на качеството. В някои случаи е невъзможно да бъде приложен вторият подход поради това, че разликата в качеството на старата и новата разновидност е значителна. В тези случаи се прилагат т.нар. имплицитни методи за оценка на качеството: (а) методът на припокриването (*overlap*) - когато цените на старата и новата разновидност са налични за един и същи период; (б) методът на свързващото припокриване (*bridged overlap*) - когато цените не са налични за един и същи период; и (в) методът на стойността на опциите (*option cost*).

Процедурите по оценката на качеството се извършват на национално ниво. На регионално ниво регистраторите на цените не извършват оценки на качеството, но са инструктирани да информират служителите в Централното управление за всеки възникнал случай на значителна промяна в качеството на заменяните продукти.

5.4. Въвеждане на нови и значими стоки и услуги

Процедурите по идентифицирането на нови и значими стоки и услуги се базират на:

- анализ на данните на НДБ за структурата на разходите на домакинствата;
- информация от регистраторите на цените за състоянието на пазара;
- консултации с доставчиците;
- номенклатурата на стоките и услугите, включени в Програмата за европейски сравнения
- списъка на Евростат за въведените нови и значими стоки и услуги в страните членки

Новите и значими стоки и услуги представители се въвеждат в края на всяка година (през месец декември) по време на годишната актуализация на извадката от стоки и услуги представители.

5.5. Третиране на намаленията в цените

Цените на стоките, които са обект на сезонни разпродажби, намаления, промоции и др. подобни се включват при изчисляването на индекса, когато са налични и достъпни за всички потенциални потребители .

5.6. Третиране на сезонните продукти

Сезонните продукти се третират съгласно изискванията на Регламент (ЕО) №330/2009⁸ на Европейска комисия.

При конструирането на теглата за сезонните продукти се прилага т.нар. фиксиран подход, т.е. прилагат се фиксирани тегла за сезонните продукти през цялата година.

Цените на липсващите плодове и зеленчуци, когато те са „извън сезон“, се оценяват по метода на т.нар. „всесезонна оценка“:

⁸ **Commission Regulation (EC) N 330/2009 of 22 April 2009** laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) N 2494/95 as regards minimum standards for treatment of seasonal products in the Harmonised Indices of Consumer Prices (HICP) (*OJ L 103, 23.4.2009 ,p.6*)

- през първият месец, когато даден продукт е „извън сезон“, оценената му цена е равна на средната цена от предходния период, когато продукта е бил „в сезон“;

- от вторият месец „извън сезон“, оценената цена е равна на цената от предходния месец, коригирана с ценовото изменение на всички налични продукти.

Цените на липсващите облекла и обувки, когато те са „извън сезон“, се оценяват по метода на т.нар. „извънсезонна оценка“:

- през първият месец, когато даден продукт е „извън сезон“, оценената му цена е равна на средната цена от предходния период, когато продукта е бил „в сезон“;

- от вторият месец „извън сезон“, оценената цена е равна на цената от предходния месец, коригирана с ценовото изменение на сезонните продукти, които са „в сезон“.

5.7. Ревизии на индекса

По принцип, месечните ХИПЦ не са обект на ревизии.

6. Разпространение на информацията

6.1. Публикуване на ХИПЦ

ХИПЦ се публикува заедно с националния ИПЦ по утвърден, предварително оповестен график – между 14-то и 18-то число на месеца, следващ отчетния месец.

Данните за ХИПЦ, които се публикуват всеки месец, обхващат индексите при база 2015=100, месечните индекси спрямо предходния месец, годишните индекси спрямо съответния месец на предходната година, средногодишните индекси спрямо предходните 12 месеца и индексите спрямо декември на предходната година.

Методологията за ХИПЦ, данните за ХИПЦ и прессъобщенията се публикуват в Интернет сайта на НСИ и в следните публикации на НСИ:

- „Статистически годишник” - раздел “Цени”;
- „Статистически справочник” - годишно издание на НСИ, раздел “Цени”;
- „България” - годишна брошура на НСИ;
- „Индекси на потребителските цени и инфлация - Отговори на най-често задаваните въпроси” - брошура.